

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
X Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 квітня 2023 року)

Суми
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Ільницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 10 від 01.06.2023 р.)

**Суспільно-політичні процеси в Україні та світі:
історія, проблеми, перспективи** : матер. X Всеукр. наук.-
практ. конф. (Суми, 28 квітня 2023 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін.
Суми : Сумський державний університет, 2023. 196 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи», присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2023

МІРОШНІЧЕНКО А. В.

студентка, гр. ІС-01,

Сумський державний університет

(наук. керівник: к.і.н., доц. А. І. Зякун)

КРИМСЬКІ ТАТАРИ: ПОНІВЕРЯННЯ ДЕПОРТАЦІЇ

Після анексії Криму Росією в 2014 р. кримські татари знову відчули зневагу та приниження, але вже на власній землі. Через 70 років страшної депортації 1944 р., коли всі біди були позаду, чергові випробування правдою лягли на кримськотатарський народ. Тому зважаючи на історію сьогодення важливо не забувати минулого.

Депортація татар із Кримського півострова планувалась ще задовго до початку Кримської операції у травні 1944 року. Нагору, до вищих ешелонів влади постійно надходили записки про випадки дезертирства кримських татар із лав Червоної армії. У таємній постанові № 5859сс «Про кримських татар» мова йшла ніби то про масовий колабораціонізм та дезертирство – це і послугувало виправданням майбутньої депортації. Насправді, жодного документального підтвердження цих випадків не виявлено. Висуваються різні версії причин депортації, в тому числі, що кримські татари мовляв мали історичні зв'язки з потенційним суперником Радянського Союзу - Туреччиною. З 18 і по 20 травня 1944 р. кримськотатарське населення ешелонами відправляли до Узбекистану та сусідніх районів Казахстану і Таджикистану. Невеликі групи розселили по території Росії, зокрема в Ярославську область – 0.5%; Іванівську

область – 1.5%; Нижньогородську область – 2.6%; Марійську АРСР – 4.6%; Пермський край – 5.4%; Свердловську область – 1.9%; Кемеровську область – 3.5%. Та більшість депортованих розселили по новостворених спец поселеннях – близько 194185 тис. осіб; до таборів ГУЛАГУ відправлено близько 5989 тис. осіб. Загалом кількість депортованих становила 200174 тис. осіб. Крім татар із Криму було вигнано понад 40 тисяч болгар, вірмен, греків, турок і ромів [1; 2] На території півострова стерли маже всі нагадування про татар – руйнували будинки, присадибні ділянки, закривали читальні, мечеті, тобто будь-який слід.

Становище депортованих татар, після насильного вивезення, було жахливим. До 45% померли від хвороб та недоїдань у першу зиму на новому місці. У спецпоселеннях їх оточували охороною, колючим дротом та блокпостами. Відповідно, доступу до освіти та медичних послуг вони не мали тоді як у постанові радянського уряду від 8 січня 1945 р. «Про правовий статус спецпоселенців» відзначалося, що спецпоселенці користуються всіма правами громадян СРСР, але при цьому вони не мали права самовільно залишати райони спецпоселення, визначені для них, голови родин повинні були щомісяця реєструватися у міліції, а всі зміни у сім'ях повинні були доповідатися міліції у триденний термін [1]. Депортовані татари виконували чорну роботу, їх використовували для робіт в колгоспах, радгоспах, на промислових підприємствах. Так, в Узбекистані кримські татари обробляли бавовняні поля, працювали на шахтах,

будівництві та на заводах. Серед найтяжчих робіт було зведення Фархадської ГЕС [3].

Ще за правління Й. Сталіна були спроби серед депортованих покращити своє становище. Проте масовості такий рух набув тільки після приходу до влади М. Хрущова. XX з'їзд КПРС ознаменував певні поступки для татар. У доповіді Хрущова вперше було згадано про допущену несправедливість стосовно депортованих народів. Наслідком таких заяв влади стало видання указу 28 квітня 1956 року, яким скасовувався режим спецпоселень, а їх мешканців було звільнено з-під нагляду. Але разом із «пом'якшеннями» майно, яке конфіскували, не повернули, і не повернули додому. Як наслідок, до осені 1957 року на підприємствах у різних районах розселення виникають «ініціативні групи» активної молоді, які збирали підписи під петиціями із вимогами повернути татар назад, в Крим.

З 1960-х обертів набирають демонстрації. Для недопущення популяризації цих заколотницьких настроїв влада застосовувала силу – зокрема арешти. На одній з таких демонстрацій було заарештовано Мустафу Джемілева. Саме в цей час зросла цікавість татар до своєї історії, свого народу, звичаїв і культури. Активістами руху почато збір інформації про кількість жертв під час депортації та у місцях заслань. Реакційна політика не змусила себе довго чекати. Відповіддю на такі дії стала Постанова ЦК КПРС про те, що «татари вже вкорінились на місцях заслання, тому їх повернення додому недоцільне» [4]. Зокрема, 5 вересня 1967 р. Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про громадян

татарської національності, які проживали в Криму», який скасовував звинувачення у зраді кримських татар, але водночас проголошував нібито повне укорінення кримських татар в Узбекистані [4].

Наступні 1970-ті мали наслідки передусім для еліти кримськотатарського народу. По-перше, мала успіхи, хоч і не значні, політика вкорінення – просування по службі, зняття певних заборон, пов'язаних із освітою. А по-друге, наполеглива праця каральних органів, що породила відчуття безпомічності і безпорадності в будь-яких методах боротьби. Разом з невдачами завдяки зусиллям правозахисників ситуація навколо кримських татар постійно була на слуху у громадськості. Поступово саме завдяки активним діям, реакції суспільства, різноманітних організацій кримським татарам таки вдалось домогтися розширення своїх прав. Проте все ще залишалась заборона на повернення додому [4]. У січні 1974 р. Президія Верховної Ради СРСР скасувала заборону грекам, вірменам, болгарам та кримським татарам повертатися в Крим на колишні місця їхнього проживання. Розпочався складний і тривалий шлях повернення кримськотатарського населення додому [1].

Отже, політика та дії радянської влади по відношенню до депортованих татар та інших народів потребує подальших досліджень щоб пам'ятати про втрати та поневіряння народів у імперській державі минулого і сьогодення.

1. Інформаційні матеріали про депортацію кримськотатарського народу 1944 рік. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/informacijni-materiali>

pro-deportaciyu krimskotatarskogo-narodu-1944-rok (дата звернення: 04.05.2023).

2. Депортація кримських татар у запитаннях і відповідях. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/05/150514_tatars_deportation_ko (дата звернення: 04.05.2023).

3. Матвійчук М. Депортація кримськотатарського народу. Історія геноциду. URL: <https://crimea.suspilne.media/ua/articles/71> (дата звернення: 04.05.2023).

4. Становище кримських татар у місцях депортації та їх боротьба за повернення на батьківщину. URL: https://lms.e-school.net.ua/asset-v1:UIED+History-of-Ukraine-11th-grade+2020+type@asset+block@11_клас._Історія_України_Урок_2.pdf (дата звернення: 05.05.2023).

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. ЛОКАЛЬНІ СТУДІЇ

- Бакуліна Є. С.**
Василь Вишиваний у боротьбі за Україну 3
- Власенко В. М.**
До біографії професора Леоніда Фролова 11
- Дегтярьов С. І.**
Джерелознавчий потенціал Повного зібрання законів Російської імперії щодо вивчення історії Сумщини 18
- Єльнікова А. О.**
Дослідження діяльності Українського національно-демократичного об'єднання 25
- Зьоменко М. В.**
До історії Міністерства преси та пропаганди УНР (за матеріалами фонду 1113 ЦДАВО України) 29
- Король В. М.**
Візуальні матеріали, присвячені сільській електрифікації, на сторінках повоєнної обласної преси Сумщини (1945-1955 рр.) 35
- Кудінов Д. В.**
«Камень громовой или упавший с неба»: до історії падіння та початку вивчення «сумського метеорита» 46
- Кулешова А. В.**
Передумови видання Валуєвського циркуляру 1863 р. 55

<i>Мірошніченко А. В.</i> Кримські татари: поніверяння депортації	59
<i>Осадчий Є. М.</i> Бунякинський перевіз на Сеймі	64
<i>Принь О. В.</i> Бутаков В'ячеслав Інокентійович (1882–1946) – революціонер, археолог-аматор, історик	70
<i>Ровенська С. М.</i> Олександр Сема (Семмо) – сотник армії УНР та письменник	76
<i>Рубан А. В.</i> Європейський підприємницький капітал у машинобудівній промисловості на українських землях (1874–1914 рр.)	79
<i>Рубан В. В.</i> Спортивний часопис «Гарт» (1946) (до історіографії проблеми)	83
<i>Слюсарєва Є. О.</i> Аграрне питання в програмах політичних партій в роки Української революції (1917-1921)	90
<u>ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ</u>	
<i>Гончаренко А. В.</i> Централізація державної влади в Італії фашистським режимом Беніто Муссоліні у 20–30-х рр. ХХ ст.	95
<i>Дегтярьова Д. С.</i> Історичні передумови встановлення культу особи	103

Мурашко К. О.
К. Родзаєвський: нариси з біографії російського фашиста 108

Тихончук Д.
Економічний успіх повоєнного відновлення: досвід французької держави (1944–1969 рр.) 112

Червяченко В. Р.
Чехословаччина напередодні «Празької весни» 1968 р. 116

СУСПІЛЬСТВО І ПОЛІТИКА: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Власенко В. М., Сугоняко Д. Р.
До біографії Якова Моралевича 122

Гаврилишин П. М.
Богдан Гаврилишин – член Римського клубу 131

Зьоменко М. В.
Створення Міністерства преси і пропаганди УНР 136

Лобко Н. В.
Вплив радянського гендерного порядку на формування трудової орієнтації чоловіків і жінок 140

Степанов В. В.
Мова як засіб маніпуляції в процесах державотворення і політичних трансформацій 146

Тодоров І. Я.
Безпекові гарантії для України: стан і перспективи 151

КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Антонов Є. М.

Сумський обласний художній музей
ім. Никанора Онацького 156

Бублик О. І.

Звичаї та побут жителів села Закотне
Луганської області 160

Єгорова Є. С.

Вплив російсько-української війни на крелевецьке
переборне ткацтво 168

Карпенко М. В.

Козацькі традиції: матеріали до вивчення питання 174

Кузьома В. С.

Казка «Приречений царевич» як джерело до вивчення
історії Давнього Єгипту 177

Михайліченко М. А.

Пам'ятки культурної спадщини Сумського району та
перспективи розвитку історико-культурного туризму 183

Шуть Т. І.

Заклади жіночої духовної освіти на території
Наддніпрянської України в ХІХ ст. 188

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
Х Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 квітня 2023 року)

Оригінал-макет підготовлено на
кафедрі історії СумДУ

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Матеріали друкуються в авторській редакції. Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 16,77. Обл.-вид. арк. 19,83. Тираж 100 пр. Зам.№

Видавець і виготовлювач

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.